

PAPER DETAILS

TITLE: Covid-19 Capslerinin Henri Bergson'un Gulme Teorisiyle Göstergebilimsel Analizi

AUTHORS: Mahmut KUTLU

PAGES: 125-146

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1502815>

Covid-19 Capslerinin Henri Bergson'un Gülme Teorisiyle Göstergebilimsel Analizi

Semiotic Analysis of Covid-19 Memes with Henri Bergson's Theory of the Humor

Mahmut KUTLU*

Öz

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi ile sosyal medya, konumu ve ilgi alanı ne olursa olsun toplumun bütün bireylerine istedikleri konuda içerik oluşturma imkânı sağlamıştır. Bu içeriklerin en popüler olanlarından biri sosyal medyada dijital bir mizah ögesi olarak son zamanlarda sık sık karşımıza çıkan capslerdir. Bir yandan insanları güldürme potansiyeline sahip olan capslerin diğer yandan içinde yaşadığı toplumun sosyal gerçekliğini yansıttığı düşünülmektedir. Gülme her ne kadar bireyin elinde olmayan istem dışı fizyolojik bir hareket gibi görülse de aslında bu eylemin birey ve toplum ile sıkı bir ilişkisi vardır. Capslerin komik olmalarının ötesinde göstergelerinde barındırdıkları toplumsal örüntüleri analiz etmek amacıyla gerçekleştirilen çalışma, toplumsal gerçekliğin mizah ve gülme üzerinden nasıl tezahür ettiğini dijital mizah unsuru olan Covid-19 capsleri üzerinden araştırmaktadır. Bu çerçevede bir sosyal medya uygulaması olan Instagram'da paylaşılan Covid-19 capsleri Fransız düşünür Henri Bergson'un geliştirdiği gülme teorisinden hareketle göstergebilimsel yöntemle çözümlenmiştir. Analiz sonucunda capslerin sosyal ve kültürel değerlerden beslenen bir yapıya sahip oldukları, sadece güldürmekle kalmayıp aynı zamanda trajik dönemlerde toplumsal dayanışmanın gerekliliğini ve her bireyin uyması gereken sorumlulukları hatırlatma potansiyeline sahip oldukları da görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Mizah Kuramları, Henri Bergson, Gülme Kuramı, Caps, Covid-19

Abstract

With the development of new communication technologies, social media has provided all members of the society with the opportunity to create content on the subject they want, regardless of their location and interests. One of the most popular of these contents is memes that we have seen frequently recently as a digital humor element on social media. On the one hand, memes, which have the potential to make people laugh, are thought to reflect the social reality of the society they live in, on the other hand.

* Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Radyo Tv Sinema Anabilim Dalı. E-mail: mahmudsami3@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-5047-4234

Makale Geçmişi / Article History

Gönderim / Received: 13.01.2021

Düzeltilme / Revised: 01.03.2021

Kabul / Accepted: 10.03.2021

Although laughing is seen as an involuntary physiological movement that is not in the hands of the individual, in fact this act has a close relationship with the individual and the society. The study, which was carried out to analyze the social patterns that the memes have in their indicators beyond being funny, investigates how social reality manifests through humor and laughter through the digital humor element Covid-19 memes. In this context, the Covid-19 memes shared on Instagram, a social media application, have been analyzed with the semiotic method based on French thinker Henri Bergson's theory of the humor. As a result of the analysis, it was seen that the memes have a structure that feeds on social and cultural values, and they not only make you laugh, but also have the potential to remind the necessity of social solidarity in tragic times and the responsibilities that each individual must comply with.

Keywords: Humor, Theories of Humor, Henri Bergson, Theory of the Humor, Memes, Covid-19

Giriş

Tarihsel devinimde mizaha ilişkin dışavurumlar sözlü, yazılı veya resimler şeklinde geleneksel medya araçlarında uzun zamandan beri görülse de iletişim teknolojilerinin gelişimi ile mizah öğeleri de yeni bir ortam olarak internet mecrasındaki yerini almıştır. Toplumsal olgular çok hızlı bir şekilde yeni medyada görünmekte, bazı toplumsal sorunlar da mizah türleriyle dile getirilmektedir. Günümüzde mizahın en önemli göstergelerinden biri capslerdir. Teknik yapı uyumluluğu ve çeşitli görünümleri barındırması sebebiyle sosyal medya uygulamaları capslerin paylaşılabileceği en uygun ortamlardır. Mizah öğesi olan capslerin, güldürme yoluyla toplumsal gerçekleri ilettiğini söylemek mümkündür. Karataş ve Binark'a göre (2016) "Capsler ortaya çıktıkları toplumun sosyal, kültürel ve siyasi yapısını mizah yoluyla gün yüzüne çıkarmaktadır, belli bir olayı mizah diliyle tiye almaktadır" (s. 438). Son dönemde dünyanın en önemli gündemi haline gelen Covid-19 salgınına mizahi bir üslupla ele alan capslerin sayısı çoğunluktadır.

'Yeni Koronavirüs Hastalığı' (Covid-19) olarak tanımlanan (Sağlık Bakanlığı, 2020) bu salgın, Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) Aralık 2020 verilerine göre dünya genelinde 72,8 milyon kişiye bulaşmış, 1,64 milyon can kaybına neden olmuştur (2020). Birçok ülke, yayılmayı önlemek için sosyal mesafe, grup etkinliklerinin iptali ve insanların evde kalmaları gibi tedbirler almıştır (Briscese, Lacetera, Macis, & Tonin, 2020, s. 2). Bu durumda kendini yalnız ve mutsuz hisseden kişiler sosyal medyayı her zamankinden daha çok kullanmaya başlamışlardır. Psikolojik olarak rahatlamaya çalışan bireyler bu mecralarda daha çok kendilerini güldüren paylaşımlara yönelmişlerdir. Bunların bir kısmı da Covid-19 capsleridir. Toplumdaki gerilimli durumları rahatlatma potansiyeline sahip olduğu düşünülen söz konusu Covid-19 capslerinin komik olmalarının ötesinde göstergelerinde barındırdıkları anlatıları çözmeyi amaçlayan çalışmada göstergebilimsel yöntem kullanılarak, toplumsal gerçekliğin capsler üzerinden nasıl inşa edildiği tartışılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, öncelikle literatürde yer alan mizah kuramlarına değinilmiş daha sonra Henri Bergson'un toplumun merkezine yerleştirdiği gülme kuramı açıklanmıştır. Elde edilen bulgular, gülme kuramı çerçevesinde yorumlanarak çözümlenmiştir.

Mizah Kuramları ve Henri Bergson'un Gülme Kuramı

Gülmenin hayatta kalmaya ilişkin değerini vurgulayan Morreal (1997, s. 6), şakaların günlük yaşamın içinden çıktığını savunan Sanders (2001, s. 136) gibi düşünürler gülme ve mizah arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. İnsanların kendilerini daha az depresif hissetmelerinde etkili bir yol olan mizah (Nezlek & Derks, 2001, s. 409), toplumların tümü değilse de çoğunun sosyal dokusunda yaygın bir fenomendir (Martineau, 1972, s. 101). Gülme olmadan günlük hayat çok sıkıcı ve durağan geçecektir (Gruner, 1978). Gülme, mizahın alkışı yerine geçmektedir. Eğlenmenin en önemli yanı sosyal bir olay olmasıdır. İnsanlık, eğlenmenin sosyal yapısını kavrayarak ona toplumun dili olma görevini yüklemek istemiştir (Öngören, 1998, s. 15). İnsanların günlük konuşmalarda mizahı nasıl kullandıklarını inceleyen araştırma ve etkileşimler mizahın bilişsel ve sosyal yönlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır (Martin, 2007, s. 110).

Oxford Cambridge Sözlüğü mizahı “Gülmeye neden olan bir şeyin kalitesi” olarak tanımlarken (2020), Türk Dil Kurumu, mizahı kısaca “gülmece” olarak (2020) tanımlamaktadır. Mizah kelimesinin aslı Arapçada “şaka ve latife yapmak” anlamındaki müzâhtır. Mizahta güldürmeyle amaçlanan hedef toplumdaki aksaklıkları eleştirme ve düzeltmeye çalışmaktır (Durmuş, 2005, s. 205). Ruch'a göre (1998) mizah, insanların stres ve sağlık sorunlarıyla mücadele etme yollarından biridir (s. 3). Mizah, yüzlerce yıl farklı disiplinden birçok düşünür, yazar ve araştırmacının ilgisini çekmiştir. Üzerinde bugün bile tartışılmakta ve ortak bir tanım geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bazı kuramcılar gülmeyi bir duygu olarak sınıflandırırken bazıları duyguyla bağdaşmadığı konusunda ısrar etmişlerdir (Morreal, 1997, s. 6). Öngören'e göre (1998) bu durum mizahın yaşadığı farklı toplumların sosyal, ekonomik ve politik baskılarından kaynaklanmaktadır (s. 16). Platon, Aristoteles, Descartes, Kant, Schopenhauer, Spencer, Hobbes, Bergson, Darwin, Piaget ve Freud gibi düşünürler mizah kavramına tanım getirmeye çalışmışlardır. Birçok düşünürün tanımından ortaya çıkan mizah tanımı şu şekildedir: Mizah, kişilerin dillendirdiği ya da yaptığı komik olarak algılanan ve diğer kişilerde gülme eğilimi oluşturan her şeyi kapsayan, eğlendirici bir durum ve bundan keyif alınmasını sağlayan duygusal tepkileri de içine alan geniş çerçeveli bir kavramdır (Yerlikaya, 2009, s. 14). Örneğin Martine göre (2007) insanlar daha rahat ortamlarda kendilerini rahat hissettiklerinde eğlenceli ve mizahi hikaye anlatmakta veya şaka değiş tokuşu yapmaktadırlar (s. 6).

Günlük yaşamda bireyler, bir duyguya sahip olan veya olmayan bazı ifadeler kullanmaktadırlar. İnsanların neden bu şekilde davrandıklarını açıklamak için geliştirilen mizah kuramları (Ruch, 1998, s. 3) literatürde; üstünlük kuramı, uyumsuzluk kuramı ve rahatlama kuramı olmak üzere üç farklı şekilde incelenmektedir. Üstünlük kuramını ilk olarak ileri süren düşünürler Platon, Aristoteles ve Hobbes'tur. Bu düşünürlerin kuramının temelinde gülünçteki küçüklük ve aşağılamaya karşı insandaki yücelik duygusu yer almaktadır (Morreal, 1997, s. 8). Üstünlük kuramına göre bir şeyi başkasından daha iyi yaptığımızı düşündüğümüz için gülmekteyiz (Şentürk, 2016, s. 50). Bu durumda gülme kendimizi başkalarından üstün ve güçlü görme duygusunun dışavurumudur. Uyumsuzluk kuramında ise gülme, uyumsuzluğa verilen bir tepki sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu kuramın önemli savunucularının Immanuel Kant ve Arthur Schopenhauer olduğunu ifade etmek mümkündür. Kant'a göre insanların umduğunu bulamaması, olayların beklenilenden farklı bir sonuca ulaşması gülmeye neden olmaktadır.

Schopenhauer'ın açıklamaları ise Kant'inkinden farklıdır. Schopenhauer'a göre her durumda gülmenin nedeni nesneler arasındaki uyumsuzluğun aniden algılanmasıdır ve gülmenin kendisi bu uyumsuzluktan başka bir şey değildir (Morreal, 1997, s. 28). Rahatlama kuramının temelinde ise, gülmeye ilişkin duygusal bir rahatlamanın söz konusu olduğu düşüncesi ağır basmaktadır. Rahatlama kuramının öncülerinden olan Freud, mizahın "Bireyin olumsuz bir durumda, gerçekçi bakış açısını yitirmeden olumsuz duygulardan kaçınmasına yardımcı" olduğunu belirterek mizahı bir savunma mekanizması olarak değerlendirmektedir (Yerlikaya, 2009, s. 1). Freud'a göre (2016) espriler sayesinde insanlar bastırılmış duygularını dışarıya vurmaktadırlar. Biriktirilmiş enerjinin gülme şeklinde aniden ortaya çıktığı fikrini savunan bu kuram, gülmenin rahatlatıcı etkisini ön plana çıkarmaktadır (Cebeci, 2008, s. 18). Bu teoride gülme, rahatlamanın stres ve kaygıdan kurtulmanın en etkili yolu olarak değerlendirilmektedir. Yukarıda açıklanan mizah kuramlarının hepsi gülmeye neden olan etkenleri araştırmaktadır. Bu kuramların temas ettikleri noktalar farklı olsa da hepsinde mizah, gülmeyle sonuçlanmaktadır.

Bazı çalışmalarda yukarıda sayılan kuramlara ek olarak Bergson'un gülme hakkındaki düşünceleri 'Sosyal kuram' adı altında mizah kuramlarına eklenmektedir (Smadja, 2013, s. 62). Sezgicilik ekolünün Batı felsefesindeki temsilcisi olan Fransız düşünür Henri Bergson, 1900 yılında *Gülme – Gülünçün Anlamı Üzerine Deneme* adlı çalışmasında gülme davranışını incelemiş ve gülmeye yol açan koşullara ilişkin gözlemlerini ortaya koymuştur. Bergson'a göre gülme, ne üstünlük kuramında olduğu gibi yücelik duygusunun bir ifadesi, ne uyumsuzluk kuramında olduğu gibi beklentinin şaşırtıcı derecede ortaya çıkması, ne de rahatlama kuramında olduğu gibi bastırılmış ve biriktirilmiş enerjinin dışarı çıkmasıdır. Gülme, topluma ait olan ve ancak toplum üzerinden çözümlenebilecek bir davranıştır.

Bergson'a göre (2019) daha önceki çalışmalarda gülünç durumlar, basit tuhaflıklar olarak görülmüş, gülme ise diğer insani faaliyetlerle ilişkisiz, münferit ve garip bir fenomen olarak değerlendirilmiştir (s. 7). Bu yüzden gülmenin "akli bir tezat", "hissedilir bir saçmalık" gibi fikirler arasında zihnin yakaladığı soyut bir ilişki olduğunu öne süren ya da gülünç bir şeyin insanları neden güldürdüğünü açıklamayan tanımlar yapılmıştır. Bu bağlamda Bergson için gülme önemli bir konu olduğu gibi diğer mantıksal ilişkiler vücudumuza hiç tesir etmemesine karşın bu özel mantıksal ilişki, algılanır algılanmaz kasılmaya ve titremeye yol açmaktadır.

Gülme, gülünçlüğü temeli ve gülmenin toplumsal işlevi nedir gibi sorunsallarıyla Bergson, gülme konusunu bir tanımın içine hapsedmeden çok yönlü olarak ele almaya çalışmaktadır (2019, s. 3). "*Gülme*" (Le Rire) denemesinde dikkat çektiği ilk nokta gülmenin gerçek anlamda sadece insana ait olduğudur. İnsan dışında gülünç varlık yoktur. Bir manzara güzel veya çirkin olabilir fakat gülünç olamaz. Bir hayvan gülünç olabilir ama bu onda insani bir tavır olduğu içindir. Bir şapka gülünç olabilir fakat bu durumda alaya alınan şey bir keçe parçası değil insanların ona atfettiği anlamdır (2019, s. 5). Çünkü hayvanlarda veya cansız nesnelerde kendiliğinden gülünç bir özellik bulmanın imkansız olduğu ifade edilebilir. Ancak insanlarla olan ilişkileri onları gülünç bir hale getirmektedir. Örnek vermek gerekirse eğitilerek sokaklarda oynatılan bir ayının insan taklidi yaparak oynaması veya bayılması onu gülünç bir hale getirmektedir. Burada toplanan insanlar ayının kendisine değil yaptığı insani hareketlere gülmektedirler. Dolayısıyla gülme, toplumsal bir anlama sahiptir.

Bergson, gülünç olana ilişkin ikinci olarak aynı derecede önemli gördüğü genellikle gülmeye eşlik eden duygusuzluğa dikkatleri çekmektedir. Gülmenin doğal ortamı duygusuzluktur ve gülmenin en büyük düşmanı da duygulardır. Bu gözlemleriyle Bergson, “acıma veya merhamet duygusunu uyandıran birine gülünmeyeceğini, sadece böyle bir durumda, bir anlığına da olsa bu duyguları susturmanın gerekliliğini” söylemektedir (2019, s. 5). Bu gözlemde merhamet duygusu gülmeye manidir çünkü acıma duygusu ve gülünçlük birbirine zıt olgulardır. İnsanlar bir şeye duygusal yaklaşım sergilemeden gülmektedirler.

Gülmenin kendine ait bir doğası vardır (Eagleton, 2019, s. 10). Bergson’a göre bu doğayı oluşturan toplumsal yapılarıdır. Bergson, gülmeyi toplumla birlikte ele alarak “gülünç olanın ancak başkalarıyla birlikteken oluşabileceğini” söylemektedir (2019, s. 8). Dolayısıyla gülme, bireysel değil toplumsal bir olgudur. Bergson, gülmeye dair gözlemlerini bireyden ziyade toplum üzerinden açıklayarak gülmenin sosyal boyutuna dikkat çekmektedir. *Şakalar ve Sosyal Gerçeklikle İlişkileri* çalışmasında Zijderveld da “her şakanın toplumla ilişkili olduğunu ve her gözlemcinin bu sosyal gerçekliği fazlasıyla bildiğini” söylemektedir (1968, s. 286). Bergson gibi Sanders’da şakada; şaka yapan ve şaka yapılan dışında çoğul kişilerin olması gerektiğini savunmaktadır (2001, s. 108). Mizah temel olarak sosyal bir etkinliktir ve çoğunlukla insanlar bir aradayken meydana gelmektedir (Martin & Kuiper, 1999, s. 12). Bununla beraber insanlar yalnız olduklarında bile güldükleri şey çoğunlukla izledikleri bir film, okudukları bir hikaye ya da hatırladıkları gülünç bir olaydır. Bunlar da sosyal olayların yeniden üretilmesidir ve diğer insanları içermektedir (Yerlikaya, 2009, s. 15). Mizahın ortaya çıkması için şakanın somut bir toplumsal duruma işaret etmesi gerekmektedir. Toplumsal ilişki, mizahı, mekanik bir yapıdan kurtararak ona insani kimlik kazandırmaktadır. Mizah, aradığı hoşgörüyü, toplumsal ilişkilerden sağlamaktadır. İnsanların görüş ve isteklerini dışa vurmak için mizaha her zaman ihtiyacı olmuştur (Öngören, 1998, s. 28-29). Mizah, neredeyse her sosyal durumda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Martin, 2007, s. 5).

Bergson’a göre bir şeyi en temelde gülünç kılan şey sosyal normlara ve ideallere uygun olmamasıdır (Prusak, 2004, s. 378). Katılık, özdevinim, dalgınlık ve topluma uyumsuzluk insanı komik kılan şeylerdir. Örneğin bir adam sokakta koşarken ayağı bir şeye takılarak yere düşer, gelip geçenler gülerler. Eğer adamın bir anda yere oturmak istediğini düşünseler, gülmeyeceklerdir. Gülünen şey adamın istemeyerek kendini yerde bulmasıdır. Dolayısıyla gülmeye sebep olan şey adamın sakarlığıdır. Belki yolunun üzerinde bir taş vardır ama adımlarını ona göre ayarlaması veya yolunu değiştirmesi gerekmektedir. Yeterince esnek olmadığından, dalgınlık veya katılığın etkisiyle kişi yere düşmüş ve gelip geçenler de buna gülmüşlerdir (Bergson, 2019, s. 9). Bergson’un verdiği bu örnekte karşımıza çıkan dikkatli bir esneklik ve enerjik bir uyumluluğun olmadığı mekanik katılıktır. Bu katılık, kişinin toplumsal yaşama uyum sağlayamaması ve gülünç duruma düşmesine neden olmaktadır. Çünkü toplum sürekli karşılıklı uyumu talep eden bir yapıya sahiptir. Katılımcılarından dikkatli ve esnek olmalarını istemektedir.

Bergson’un anlatmak istediği bu mekaniklik, canlı üzerinde kabuk bağlamış gibi duran bir mekanikliktir (2019, s. 36). Buradaki gülme canlı bedeninin makine gibi katılaşmasından, insan hareketlerinin otomatikleşerek bir mekanizmaya ya da özdevinime benzemesinden kaynaklanmaktadır. Gülmeye toplumsal bir boyut kazandıran Bergson’un yaklaşımında gülme,

uyarıcı veya cezalandırıcı bir eylem şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal bir tehdit değilse bile, hafif ama yine de göz korkutan bir küçük düşürme olasılığını bireyin başına musallat etmektedir. Kişiyi bir parça küçük düşüren gülme gerçekten bir tür toplumsal hizaya sokma biçimidir. Başkasıyla ilişki kurmaya aldırış etmeden otomatik bir şekilde yaşayan kişi gülünçtür. Gülme, onu bu dalgınlığından uyandırmak için vardır. Toplumun her bir üyesi etrafına uymak zorundadır. Kendini çevresine göre ayarlamak zorundadır. Fildişi bir kulede yaşıyormuşçasına kendi içine kapanmaktan kaçınması gerekmektedir (Bergson, 2019, s. 88). Gülme yanlış giden bir şeylerin habercisi veya yanlışların düzeltilmesi gerektiğinin bir göstergesi olabilmektedir. İnsan toplumsal bir varlıktır ve diğer insanlarla birlikte yaşayabilmek için toplumsal kurallara uymak zorundadır. İnsanlar kendilerine gülünmesinden çekindikleri için, gülme, haksızlık yapanları doğru yola sokan toplumsal bir düzenleyici gibi hizmet verebilmektedir (Morreal, 1997, s. 9). Bu yönüyle gülmenin toplumsal kontrole katkı sağladığını (Smadja, 2013, s. 42), cezalandırırken aynı zamanda toplumsal bir yarayı iyileştirip hayata geri getirdiğini (Prusak, 2004, s. 379) söylemek mümkündür. Örneğin bir tiyatro karakteri olan Alceste, dürüst bir adam olmasına rağmen asosyal biri olduğu için gülünçtür. Dolayısıyla bizi güldüren Alceste'in dürüstlüğü değil katılığıdır. Bu katılık dürüstlüğün onda tuhaf bir şekilde tezahür etmesidir. Gerçek şu ki gülünç karakter katı ahlakını değiştirerek toplumla uyum içinde olabilir (Bergson, 2019, s. 90). Bunun için tek yapması gereken şey toplumda farklı ve aykırı durmamaktır.

Mizah Unsuru Olarak Capsler

Caps, İngilizce yakalamak anlamına gelen capture kelimesinin kısaltılmış halidir. Capslerin yayılma nedenleri ve internet ortamında fenomen olmalarıyla ilgili çalışmalar yapan Howley, capsleri mizahın zenginleştirilmiş görüntüleri olarak tanımlamakta ve modern iletişimde görsel retorik'in alamet-i farikası olarak capsleri göstermektedir (2016, s. 163). Capslerinin en belirgin özelliği mizah unsuru taşımalarıdır. Capsler yalnızca yazılı ve görsel olarak düz bir metin değildir. "İnternet capsleri günümüzün normlarını ve değerlerini yansıtan (post)modern folklor araçlarıdır" (Karataş & Binark, 2016, s. 438). Bu özellikleriyle capsler, çevrimiçi dünyada popülerliklerini artırmış, sosyal medyada ve internet forumlarında çeşitli konularda ortaya çıkarak çevrimiçi iletişimin vazgeçilmez bir parçası haline gelmişlerdir (Morger, 2017, s. 1).

Dijital çağda yaşanan teknolojik dönüşümler, iletişim medyasına ulaşımı küresel ve yerel bağlamda sürekli bir ağ üzerinden sağlarken sosyal hayatın tümünü etkilemiştir. Son yıllarda yaşanan değişimlerle internet ve kablosuz ağların kullanımı sayesinde bireyler mesajlarına özerk olarak karar vermekte, mesajın alıcıları da kendisi tarafından belirlenerek öz seçim yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bireyden kolektife giden yolda verilen mesajların anlam inşa süreci dönüşümler geçirerek büyük bir çeşitliliğin damgasını taşımaktadır (Castells, 2013, s. 21). Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimiyle sosyal yaşamdaki birçok şeyin değiştiği gibi mizahın sunumu da bir değişim geçirmiştir. Günümüzde mizah, daha çok yeni medyada capsler şeklinde üretilmektedir. Modern mizah ögesi olarak adlandırılacak capslerin ortaya çıkışı dijital çağda yeni medya olanaklarının bulunuşu ile alakalıdır. Capsler mizahi yönünü görüntülere ya da fotoğraflara yüklenen yeni anlamdan almaktadırlar. Capslerde anlam, çizimden çok ikonik öğeler

üzerinden oluşturulmaktadır. Capsler bilgi birikimi gerektirmeyen, çizim zorluğu olmayan, sade ve basit görsellerden oluşmaktadır. İnternet kullanıcıları resim düzenleme programlarıyla istedikleri fotoğrafın altına veya üstüne metin ekleyerek ya da farklı resimleri yan yana getirerek çok kolay bir şekilde caps oluşturmaktadırlar.

Yeni iletişim teknolojileri ile sosyal medya ortamlarında paylaşılan Covid-19 temalı capsler çalışmanın evrenini oluşturmakta, sosyal medya uygulamaları içinde görsel öğeleri diğerlerinden daha çok ön plana çıkarması yönüyle Instagram uygulaması ise çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Miles'a göre (2014) Instagram, Iphone devriminin çığır açan sosyal ağıdır. Çevrimiçi dünyanın bilgisayar temelli zemini Instagram ile mobil cihaz zeminine dönüşmüştür. Instagram, herkesin kullanabilmesi için mobil cihazlara özel tasarlanan ilk sosyal medya sitesidir. Manovich (2016, s. 26), Instagram'ı fotoğrafçılıkta dünya çapında bir devrim olarak ele alırken, Sheldon ve Bryant (2016, s. 89), Instagram'ı mobil fotoğraf paylaşım uygulamalarındaki son moda olarak göstererek, Instagram'ın başarılı bir uygulama olmasını popüler fotoğraflar paylaşılmasının sonucu olarak değerlendirmektedir.

Metodoloji

Capslerin komik olmalarının ötesinde göstergelerinde taşıdıkları toplumsal gerçekliğin izlerini keşfetmek amacıyla gerçekleştirilen çalışma, toplumsal gerçekliğin mizah ve gülme üzerinden nasıl ortaya çıktığını dijital mizah unsuru olan covid-19 capsleri üzerinden araştırmaktadır. Bu çerçevede Instagram uygulaması üzerinden 10 Mart – 10 Ekim 2020 tarihleri arasında paylaşılan Covid-19 temalı capsler araştırılmıştır. Paylaşımlar incelenirken 'Korona', 'Covid-19', 'karantina', 'korona günleri' ve 'maske' kavramları aranmıştır. Sadece komik capsler arasından amaçlı örnekleme tekniği ile konuyla doğrudan ilintili 10 caps seçilmiştir. Başkaldırı, zıtlık, siyasi eleştiri veya nefret gibi duygular uyandıran capsler değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Elde edilen bulgular Henri Bergson'un gülme teorisinden hareketle göstergebilimsel araştırma yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Gösterge kavramını ilk defa ele alan Saussure'a göre (1985) araştırılan olgu ne olursa olsun, dil olayının her zaman iki yüzü vardır; bunlar birbirinin karşılığıdır ve birbirinin değerini belirlemektedir (s. 10). Göstergebilimde sadece görsellerin birincil anlamları değil, Barthes'ın (2009) düz anlam ve yan anlam diye adlandırdığı, görsellere yüklenen ikincil anlam ve değerlerde çözümlenmektedir. Göstergebilim en genel anlamıyla, göstergeleri inceleyen bilim dalı veya göstergelerin bilimsel açıdan incelenmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Rifat, 2009, s. 11). Başka bir tanımla; sözcükler, görüntüler ve sesler gibi pek çok şeyin incelenmesidir (Parsa & Parsa, 2004, s. 1). Göstergebilimin temel amacı, anlamın metinler ve göstergeler üzerinden nasıl inşa edildiğini ortaya koymaktır. Göstergebilim metni okuyan veya göstergeyi yorumlayan okuyucunun etkin bir süreçte olduğunu varsaymaktadır. Okur yani mesajı açımlayan kişi kendi değer ve tecrübelerini anlamlandırma sürecine taşıyarak metnin okunmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır (Fiske, 2003, s. 62-63). Göstergebilimsel teknikte iki önemli kavram gösteren ve gösterilendir. Gösteren, iletinin alıcı tarafından duyulmasını sağlarken, gösterilen alıcının zihninde oluşan anlamdır. Gösterge ise bütündür. Göstergebilimsel yöntemde anlamlandırmanın

birinci düzeyi, göstergenin göstereni ve gösterilene arasındaki ilişkiyi betimlemektedir. Barthes'a göre (2009) bu düzey düz anlamdır. Yan anlam ise ikincil anlamlandırma düzeyidir. Göstergenin, sosyo-kültürel değerlerle birleştiğinde ortaya çıkan etkileşimdir.

Sosyal medyada mizah, Cinelli, Quattrociochi, Galeazzi vd. yaptığı "The Covid-19 Social Media Infodemic" çalışması, Briscese, Lacetera, Macis vd. yaptığı "İtalya'da Covid-19 Sosyal Uzaklaşma Önlemlerine Uyum: Beklentilerin ve Sürenin Rolü" çalışması ve Van Bavel, Baicker, Boggio vd. yaptığı "Covid-19 Salgın Tepkisini Desteklemek için Sosyal ve Davranış Bilimi Kullanma" araştırmalarıyla son dönemde tartışılmıştır. Bu çalışma da dijital teknolojiler yardımıyla şekillenen yeni mizah öğelerinin gülme kavramıyla ilişkilendirilip çözümlenmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu yönüyle çalışma, mizahın toplumsal yönüne dikkat çekerek, toplumsal değerlerin mizah üzerinden nasıl ortaya çıktığına vurgu yapmaktadır.

Araştırma Bulguları ve Analiz

Araştırma nesnesi olan capsler, teorik kısımda açıklandığı üzere Bergson'un gülme teorisinin temelini teşkil eden nedenlerin kategoriler şekline dönüştürülmesiyle analiz edilmiştir. Bu kategoriler toplanan verilerin anlamlı ve sistematik bir şekilde çözümlenmesine olanak sağlamıştır. Güldürme üzerine inşa edilen göstergelerin yorumlanması, düz anlam ve yan anlam düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Capslerin ikincil anlamları toplumsal değerler göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır. Gülmece metinlerinin her birinin kendi başlarına bağımsız birer metin olduğu, her okurun anlama, yorumlama ve yargı gücünün değişik olabileceğinin unutulmaması gerekmektedir (Özünü, 1999, s. 233).

Duygusuzluk ile Gülme

Şekil 1. 10 Nisan 2020 tarihli paylaşım

Gösterge: Covid-19 hastalığına yakalanma.

Gösteren: Kurabiyeler, koyu esmer tenli genç bir erkek, Covid-19 testi için cam tüpte alınan kan örneği, metin.

Gösterilen: Fal, Covid-19 testi, neşe ve şaşkınlık.

Çözümleme: Bu capsin düz anlamına bakıldığında önce müjde olarak sevinen daha sonra testi pozitif çıkınca şaşkınlık içerisinde kalan bir adam gösterilmektedir. Yan anlamına bakıldığında bir kelimenin iki farklı duruma gönderme yaptığı görülmektedir. Fal bakmanın toplumsal bir olgu haline geldiği günümüzde falda çıkan pozitif kelimesi iyi, faydalı, müjdeli ve sevindirici haberler için kullanılırken, Covid-19 testinin yapıldığı tıp dünyasında testin pozitif çıkması virüse yakalanmak, hasta olmak gibi olumsuz anlamlara gelmektedir. Bu capste gösteren ve gösterilen ilişkisine bakıldığında pozitif kelimesinin iki farklı anlamda kullanılarak ortaya bir mizah ögesinin çıkarıldığı görülmektedir. Virüse yakalanan bir insana gülmek ancak duygusuzluk neticesinde gerçekleşmektedir. Bu durum, sosyal durumlar için eğlenceli bir son bulmak (Ruch, 1998, s. 4) adına toplumsal bir algının göstergesidir. İnsanlar fal baktırırken duydukları bilgilere inanmaktadırlar fakat hayatın gerçekleriyle karşılaştıkları zaman üzüntüden ne yapacaklarını bilememektedirler. Kurabiye falında hayatında güzel gelişmelerin olacağını öğrenen adam bu kabulün göstergesi olarak mutluluğunu gülerek yansıtırken virüs testi beklemediği şekilde sonuçlanınca neye uğradığına şaşırmaktadır. Bu farklı ruh hallerini mimikleriyle ifade ederek göstermektedir. Bergson'un belirttiği gibi "İnsan vücudunun tavır, jest ve hareketleri, tam olarak bu beden bize basit bir makineyi hatırlattığı ölçüde gülünçtür. Karikatürdeki çizime dikkatimizi vererek bakarsak çizimin gülünçlüğü, çizerin insandaki oynak kuklayı ne kadar belirgin yansıttığını" (2019, s. 23) göstermektedir.

Şekil 2. 14 Mart 2020 tarihli paylaşım

Gösterge: Covid-19 hastalığına yakalanma.

Gösteren: Yeşil alan, üç maymun, metin.

Gösterilen: Covid-19 hastalığına yakalanma, bayılma, teselli etme.

Çözümleme: Caps düz anlamda bayılan maymunu ve onu teselli eden iki maymunu göstermektedir. Yan anlamda ise Covid-19 hastalığına yakalanan kişileri hiçbir şeyin teselli edemeyeceği anlatılmaktadır. Toplumda genellikle bayılan kimselere ayılmaları için kolonya koklatılmaktadır. Şok olan kişi kolonyanın keskin kokusuyla kendine gelmekte bir nebze de olsa rahatlamaktadır. Ama bu capste kolonya ve benzeri nesnelerin Covid-19 hastalığı için bir rahatlama sağlayamayacağı vurgulanmaktadır. Yüzbinlerce insanın hayatını kaybettiği ve milyonlarca insanın sağlık sorunlarıyla mücadele etmek zorunda olduğu bu süreçte capsler hayattaki gerçekliği mizah ile söyleme aktarmaya çalışmışlardır. Metnin üst tarafında yer alan “Başa geldi corona” cümlesi toplumsal bir değeri taşıyan “Başa gelen çekilir” atasözünü çağrıştırmaktadır. “Uğradığımız kaçınılmaz yıkımlara katlanmaktan başka elimizden ne gelir? Sabırlı olmalıyız” (Aksoy, 1995) anlamlarına gelen bu atasözü bu caps ile bir mizah ögesine dönüştürülmüştür. Metin, gösteren gösterilen ilişkisi bağlamında kaderine razı olmak, sabredip beklemek yan anlamını taşımaktadır. Bu caps, bir önceki capste olduğu gibi hayatın acı veren yönlerini güldürücü bir üslupla ortaya çıkarma eğilimindedir. Çünkü bu tarz paylaşımlar bir nebze de olsa insanları rahatlatmaktadır. Ruch’un da belirttiği gibi: Mizah (şakalar, komik hikayeler vb.) insanlar için güvenilir bir neşe kaynağıdır (1993, s. 8). Ancak ne kadar komik olursa olsun, bu capsler gülme teorisi bağlamında değerlendirildiğinde duygular susturulmadan gülmeye neden olamazlar. Bergson açısından gülme, zihinsel bir süreçtir. Bergson, acıma duygusu uyandıran insanlara veya durumlara gülemeyeceğimizi, gülmenin mümkün olabilmesi için duygularımızı bir yana bırakmamız gerektiğini, aksi takdirde gülmenin mümkün olamayacağını (2019, s. 5) söylemektedir.

Uyarı Amaçlı Gülme

Şekil 3. 18 Haziran 2020 tarihli paylaşım

Maskeme kuş [REDACTED] Maske olmasa
ağzıma [REDACTED] Maske önemli.
Maske takalım takmayanları
uyaralım!

Gösterge: Salgın sürecinde maske kullanımı.

Gösteren: Sokak, kadın eli, maske, kuş pisliği, metin.

Gösterilen: Covid-19 hastalığından korunma yolu olarak maske takmanın önemi, uyarı.

Çözümleme: Düz anlamda capsin temel göstergesi sokakta yürüyen bir kadının üzerine kuş pisliğinin isabet etmesidir. Görseldeki tırnağın ojeli olması yürüyen kişinin kadın olduğunu göstermektedir. Yan anlamda ise kuş pisliği ile Covid-19 hastalığının zararı aynı doğrultuda özdeşleştirilmiştir. Maske takmanın insanı kuş pisliğinden koruduğu gibi, somut bir ispat olarak maskenin salgın hastalıklardan da koruyacağı anlatılmaktadır. Metnin, resmin üstüne yazılması konunun önemine dikkatleri çekmektedir. Gösteren gösterilen ilişkisine bakıldığında, tedbir amaçlı maske kullanmanın Covid-19 hastalığına yakalanma riskini düşüreceği anlatılmaktadır. Kullanmayanların ise büyük bir tehdit altında oldukları vurgulanmaktadır. Bu yönüyle göstergeler gülme teorisi bağlamında toplumsal bir uyarı niteliği taşımaktadır. “Maske olmasa” diye başlayan cümle, başıma büyük bir felaket olan Covid-19 gelecekti anlamını taşımaktadır. Bu metinde kullanılan deyim insanlara yabancı gelmeyen, günlük hayatta sık sık kullanılan, “Bir şeyi bozmak, berbat etmek gibi anlamlara gelen” (Aktunç, 2001) argo bir deyimdir. Genellikle olumsuz bir durum karşısında kullanılan bu argo deyim, Covid-19 hastalığına yakalanma durumunda insanın başına gelecek sıkıntı ve stresin büyüklüğünü anlatmak için kullanılmıştır. Mizah, bazen anlatımdaki şaşırtıcı bir görgüsüzlükle, tahayyülü hakikaten etkileyerek ve eğlendirerek (Eagleton, 2019) yapılabilmektedir. Hem hayatın ayrılmaz bir parçası hem de toplum tarafından tahammül edilemez olmalıdır. Hayal edilebilecek en çeşitli biçimlere girmesi, kusurla ve bazı erdemlerle yan yana durabilmesi gerekmektedir (Bergson, 2019, s. 109).

Şekil 4. 30 Ağustos 2020 tarihli paylaşım

Gösterge: Salgın sürecinde maske kullanımı.

Gösteren: Atın üzerinde bir asker, askerin koluna fular takan kadın, taş merdivenler, metin.

Gösterilen: Maske takmamak, Covid-19 hastalığından korunmak için maske yerine başka nesnelerinde kullanılabileceği.

Çözümleme: Sarayın kapısına çıkmış genç bir kadın, yoldan geçen askere kırmızı bir fular uzatmaktadır. Beyaz atın üzerindeki asker koluna fular takılırken sadece kadına bakmaktadır. Capsin düz anlamı sadece bunlardan ibarettir. Fakat yan anlamda capsin vermek istediği mesaj insanların maskeyi yanlış kullandıkları yönündedir. Gösteren ve gösterilen ilişkisi bağlamında caps, maskenin olması gereken yere değil vücudun farklı bölgelerine takıldığını ima etmektedir. Salgın sürecinde Covid-19 hastalığıyla ilgili haberlerde sık sık maske kullanmayan kişiler gündeme gelmektedir. Bu kişiler yanlarında maske taşısalar bile ağızlarına değil kollarına takmaktadırlar. Bu caps ile kitlesel anlamda alınması gereken sağlık tedbirlerinin hafife alındığı anlatılmaktadır. Kola takılan maskeler koruyucu bir görev görmemektedir. Genç kadın “Maske kalmamış” derken maskenin yerine adama fular uzatmaktadır. Ayrıca uzattığı bu fuları da adamın ağzına değil koluna takmaktadır. Fular, önemli bir göstergedir. Capste herhangi bir nesne yerine kadın fuları kullanılması Türk toplumunda eskiden kadınların aşık oldukları erkeklere verdikleri mendil veya baş örtüsünü çağrıştırmaktadır. Buradaki fular, kadın erkek ilişkisindeki aşka gönderme yaparak bir mizah nesnesine dönüşmektedir. Kadınlar artık duygularını karşı tarafa iletmek amacıyla değil, sevdikleri kişinin hayatta kalması için kendilerine ait bir nesneyi hediye etmektedirler. İnsanları güldüren ve eğlendiren bu caps, toplumsal bir durumu mizah üzerinden anlatmıştır. Bergson, gülmeyi anlamak için onu doğal ortamına, yani toplumun içine yerleştirmek gerektiğini; böylece gülmenin faydaya yönelik toplumsal işlevinin saptanabileceğini (2019, s. 7) söylemektedir. Bu doğrultuda göstergeler incelendiğinde, capste toplumsal bir sitemin ve uyarının varlığı görülmektedir.

Cezalandırma Amaçlı Gülme

Şekil 5. 18 Eylül 2020 tarihli paylaşım

Ülkece çok büyük bir imtihandan geçiyoruz

Gösterge: Salgın sürecinde maske kullanımı.

Gösteren: Uçakta yolculuk yapan orta yaş üstü adam, genç bir adam, koltuklar, metin.

Gösterilen: Maskeyi takılması gereken yere takmamak, başka amaçlarla kullanmak.

Çözümleme: Uçakta seyahat yapan adam yolculuk esnasında uyumuş, maskeyi gözlerinin üzerine kaldırmıştır. Arka koltukta oturan genç adam maske takmamıştır. Düz anlamda görülen bu göstergelere yan anlamda bakıldığında; Covid-19 salgınından korunmada en önemli tedbirlerden biri olan maske kullanmanın, bu görüntüyle ihmal edildiği görülmektedir. Maske, olması gereken yerde yani ağız ve burnu içine alacak şekilde kapatılmamıştır. Asıl amacından uzaklaşarak gözleri güneş ışığından korumak amacıyla ağız ve burnun üst tarafına takılmıştır. Gösteren gösterilen ilişkisi incelendiğinde Türk toplumunun pandemi sürecinde yetkili makamlar tarafından belirlenen kurallara uymadığı mesajı verilmektedir. Bu nedenle ülkece çok büyük bir imtihandan geçildiği vurgulanmıştır. Virüs taşıyıcısı olma ihtimali olan adam maskeyi doğru şekilde kullanmayarak uçakta bulunan diğer tüm yolcuları riske atmıştır. Aynı şekilde genç adamda maske kullanmayarak hem kendisini hem de diğer insanları riske atmıştır. Bu capste bilimsel bir veri olarak gözle görülmeyen virüs zerreciklerinin hava yoluyla bulaştığı gerçeğinin göz ardı edildiği gösterilmek istenmiştir. Kurallara uymayan duyarsız kişilerin çokluğu vurgulanarak gündelik hayattan bir kesit resmedilmiştir. Sonuç olarak maskenin ağza değil de gözlerin üzerine kapatılması toplumdaki bilgisiz kişilere gönderme yaparak konuyu mizaha çevirmiştir. Bergson'un teorisinde katılık, dalgınlık ve topluma uyumsuzluk insanı gülünç kılan şeylerdir (2019, s. 9). Ayağı takılıp yere düşen adam örneğiyle benzerlik gösteren bu capste karşımıza çıkan dikkatli bir esneklik ve enerjik bir uyumluluk yerine mekanik katılıktır. Bu katılık capse konu olan kişinin dışarıdan bir etki faktörü olmaksızın kendi kendine gerçekleştirdiği bir dalgınlıktır. Uçağa binen yolculardan biri de bu durumu gözlemleyerek yakalamıştır. Buradaki gülme canlı bedeninin makine gibi katılaşmasından; canlı üzerinde kabuk bağlamış gibi duran mekaniklikten (Bergson, 2019, s. 40) kaynaklanmaktadır. Caps, "Toplum olarak bizim halimiz bundan ibaret", "Biz maskeyi ağzımıza değil gözümüze takarız" algısıyla insanları hem güldürüp hem de toplumsal bir olguya dikkatleri çekerek uyarmaya çalışmaktadır. Göstergedeki insanların hareketleri toplumsal dayanışma kurallarının dışında kaldığı için uyarılmaktadırlar. Toplumun genelini ilgilendiren bu gibi durumlarda yanlış olan davranışı düzeltmek için üstü kapalı bir şekilde uyarı verilmektedir. Kurallara uyulmadığı takdirde gülerek cezalandırmanın varlığı hatırlatılmaktadır çünkü gülmenin olağanüstü bir gücü vardır (Sanders, 2001, s. 34). Hayatın ve toplumun her bireyden talep ettiği şey mevcut durumun sınırlarını anlayan ve o duruma kendini uydurmasını sağlayacak zihinsel ve bedensel bir esnekliktir (Bergson, 2019, s. 14).

Gülmenin Toplumsal Değerlerle İlişkisi

Şekil 6. 22 Mart 2020 tarihli paylaşım

Sizce hangisi daha tehlikeli?

Gösterge: Covid-19 hastalığı ile toplumsal olayların karşılaştırılması.

Gösteren: Dört adam, koltuk ve perdeler, Covid-19 virüs simgesi, metin.

Gösterilen: Ailede erkeğin tahakkümü, baba ve abilerin otoritesi, korku.

Çözümleme: Capsin düz anlamı Covid-19 hastalığı ile yerli bir yapım olan 'Çöpçüler Kralı' filmindeki karakterlerin birbirine benzetilmek yoluyla kıyaslanmasıdır. Yan anlamı ise toplumdaki mizacı sert karakterleri virüs ile aynı tehlikede göstermesidir. Kemal Sunal ve Ayşen Gruda'nın başrolde oynadığı 1978 yapımı romantik/komedi içerikli bu filmde başkahraman Abdi, fakir bir çöpçüdür. Sevdiği kız Hacer'le bir türlü evlenememektedir. Kızın abileri sürekli bu konuda problem çıkarmaktadırlar. Bergson'un gülme teorisine göre (2019), olaylar hem birbirlerinden mutlak olarak bağımsız iki olay dizisine ait olup hem de birbirlerinden tamamen farklı iki anlama geldiklerinde ortaya gülünç bir durum çıkmaktadır (s. 55). Bu durumda gösteren gösterilen ilişkisi incelendiğinde, kız kardeşin üzerinde otorite kuran abiler mi? yoksa Covid-19 virüsü mü? Daha tehlikeli sorusu virüsün şiddetine mizahi bir üslupla gönderme yapmaktadır. Bu capste Covid-19 tehlikesi, toplumdaki sert karakterlere benzetilmiştir.

Şekil 7. 11 Eylül 2020 tarihli paylaşım

Gösterge: Covid-19 ile toplumsal olayların karşılaştırılması.

Gösteren: Beş insan tipi, metin.

Gösterilen: Covid-19 hastalığına karşı farklı insanların farklı algıları.

Çözümleme: Düz anlamda Covid-19 hastalığına karşı farklı tavırlar sergileyen beş insan tipi gösterilmiştir. Capsin dikkat çeken yanı sadece farklı yaş gruplarının gösterilmesi değil farklı yaklaşımlara sahip olan karakterlerin aynı anda gösterilmesidir. Bu insanların yaklaşımları farklı olsa da ortak yanları Covid-19 sürecine işaret etmektedir. Capsin yan anlamı ise metinler yorumlandığında ortaya çıkmaktadır. Gösteren ile gösterilen ilişkisi anlamlandırıldığında “Covid-19 bulaşıcı bir hastalıktır. Yeterince önlem alırsak atlatabiliriz” diyen kişi kurallara uyan bilinçli kişidir. Ayrıca bu kişi maske takmaktadır. “Bize bir şey olmaz yeğenim” diyen karakter orta yaşlı veya yaşlı biridir. Saçlarının dökülmüş olması da bu tezi kuvvetlendirmektedir. Bu karakter virüse karşı hiçbir tedbir almayıp kendisini anlamsız bir şekilde emniyet içinde görmektedir. Alnında harfler olan ve “Koronavirüs partisi yey” diyen kişi yine kuralları umursamadan gezen gençlere gönderme yapmaktadır. “Alternatif tıp forever” cümlesiyle beraber kulağının üzerinde yeşil yaprak olan kişi her zaman tıbbi tedavi yerine doğal ve bitkisel yöntemleri tercih eden bir karakteri simgelemektedir. “Koronavirüs Plague Inc oyununa bir DLC gelmesi için çıkmıştır” diyen mavi yüzlü kişi gelişmelerden tamamen habersiz, Covid-19 hastalığı hakkında doğru bilgisi olmayan kişidir. Resmedilen karakterlerin hepsi toplum içinde gerçekte var olan kişiliklerdir. Gerçek karakterler üzerinden oluşturulan bu caps, sosyal hayatın gerçekliğinin mizaha yansımaları olarak değerlendirilmiştir. Bergson’un gülme kuramında bir karakterin iyi veya kötü olmasının pek önemi yoktur. Karakterin toplum dışılığı gülmeye neden olmaktadır. Dalgınlık ne kadar

derinse güldürü de o kadar niteliklidir. Capste gösterilen özellikle ikinci ve beşinci karakterdeki sistematik dalgınlık tahayyül edilebilecek en gülünç şeydir (2019, s. 94).

Şekil 8. 10 Mart 2020 tarihli paylaşım

Gösterge: Virüsten korunma yolları.

Gösteren: Savaş meydanında askerler, silah, yeşil yüzlü canavar, metin.

Gösterilen: Savaş alanında karşı karşıya gelen iki taraf.

Çözümleme: Capste düz anlam olarak savaşan karşılıklı iki taraf gösterilmektedir. Tarafların biri kalabalık bir gruptan oluşurken diğer taraf sadece bir kişiden ibarettir. Kalabalık gruptaki kahramanların üzerine doğal koruyucuların isimleri yazılmıştır. Gülme kuramında güldürünün amacı, karakterleri tasvir etmektir (Bergson, 2019, s. 96). Buradan hareketle capse yan anlam olarak bakıldığında tek olan yaratığın kafası yeşildir. Bu yeşil renk genellikle virüs, mikrop, bakteri gibi tehlikeli kavramlara gönderme yapmaktadır. Göstergeler incelendiğinde elinde dijital silahı olan güçlü Covid-19 yaratığına karşı doğal koruyucularla mücadele edildiği görülmektedir. Halk arasında kulaktan kulağa tavsiye şeklinde üzüm sirkesinin, ada çayının ve zeytinyağının vücudu doğal olarak mikroplara karşı koruduğu ve vücuda direnç kazandırdığı düşüncesi yaygındır. Hatta sosyal medya ortamlarının sağlık sayfalarında sıklıkla bu tarz paylaşımlar yapılmaktadır. Bunun yanı sıra ulusal tv kanallarının ana haber bültenlerinde zaman zaman bu doğal yöntemlerin insan sağlığı için faydaları anlatılmaktadır. Bu capste işte bu doğal korunma yöntemleri mizahi bir üslupla işlenmiştir. Toplumda yer yer koca karı ilaçları olarak da adlandırılan bu doğal ilaçların Covid-19 hastalığına karşı hep birlikte savaştığı düşüncesiyle caps bir güldürü aracına dönüştürülmüştür. Bergson'a göre (2019) gülmenin belli bir sebepten kaynaklandığı durumlarda, sebep ne kadar

doğalsa ortaya çıkan etki de o kadar komik olmaktadır (s. 11). Savaşan kahramanlardan birinin üzerine ülke çapında neredeyse her marketin rafında bulunan bir sabun markasının isminin yazılması güldürü oranını artıran bir etken olarak değerlendirilmiştir.

Bireysel Zaaflara Gülme

Şekil 9. 4 Nisan 2020 tarihli paylaşım

Gösterge: Virüsten korunma yolları.

Gösteren: Araba, iki erkek, metin.

Gösterilen: Yalnızlık, karantina, can sıkıntısı.

Çözümleme: Düz anlamda son model lüks bir arabada oturan iki erkek, yukarıdan birinin gelmesini beklemektedirler. Hollywood starı olan bu erkekler Leonardo Di Caprio ve Brad Pitt'tir. Yan anlamda beklenen kişinin karşı cins olduğu analiz edilmektedir. Bakımlı ve yakışıklı erkeklere bakan fakat evden çıkamayan bir karşı cinsin varlığı söz konusudur. Metinde kim olursa olsun evden çıkma kastedilmektedir. Gösteren gösterilen ilişkisi yorumlandığında Covid-19 sürecinde uzun süre evde kalmanın bireylerde yalnızlık algısı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu durum capste bir kişi üzerinden anlatılsa da toplumun her kesiminin yaşanan sıkıntılara sabretmesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Bu capste uluslararası magazin dergilerinin yaptığı birçok araştırmada dünyanın en yakışıklı erkekleri listesine giren dünyaca ünlü aktrislerin fotoğraflarının kullanılması yapılan uyarıyı mizahi bir boyuta taşımaktadır. Göstergelerde insanın doğasında var

olan gezme ve eğlenme duygusunun virüs bulaşma korkusuyla kısıtlanması gerektiği ele alınmıştır. Gülme kuramında zaafılar ile karakter arasındaki ilişki, sabit bir fikirdeki katılığın zihinle olan ilişkisini andırmaktadır. Zaaf çoğunlukla ruhtaki eğriliğe benzemektedir (Bergson, 2019, s. 12). Sonuç olarak capste, evde kalarak bunalan kişilere “dünyanın en mükemmel insanları gelse dahi yine de evden çıkma” mesajı üzerinden zaafılarına yenik düşmemeleri gerektiği anlatılmaktadır.

Gülmenin Sadece İnsana Özgü Olması

Şekil 10. 10 Haziran 2020 tarihli paylaşım

Gösterge: Virüsten korunma yolları.

Gösteren: Ayakkabı mağazası, masa, spor ayakkabı, metin.

Gösterilen: Covid-19 tedbirleri kapsamında sosyal mesafenin önemi.

Çözümleme: Capsin düz anlamı ayakları görünen iki kişinin bir alışveriş mağazasındaki masanın yanında durarak masanın üzerindeki ayakkabıya bakmalarıdır. Yan anlama bakıldığında yeni üretilen bu ayakkabının sosyal mesafeyi koruma işlevinin olduğu anlatılmaktadır. Bergson'un gerçek olmayan nesnelerle oluşturulan gülmeye örnek olarak gösterilebilecek bu göstergede, gerçekte bu kadar büyük bir ayağın olmaması capsin bir gülme nesnesine dönüştürmektedir. Bergson'un gülme kuramında cansız nesnelerin insanları güldürmeleri, insanların onların üzerinde bıraktığı izlere ve kullanımına bağlı olarak gerçekleşmektedir (2019, s. 5). Gösteren ve gösterilen bağlantısı çözümlendiğinde insanların sosyal mesafeye dikkat etmedikleri, bu nedenle

ancak böyle sıra dışı buluşların bu durumu sağlayabileceği ima edilmektedir. Caps, toplumdaki sosyal mesafe kuralına uyma gerekliliğini mizahi göstergeler aracılığıyla anlatmaktadır.

Sonuç

İncelenen capslerin sosyal medyada anlık tüketilmek için üretilen mizahi öğeler oldukları görülmüştür. Estetik yapıları genellikle eğlendirirken düşündürmeye yönelik olarak tasarlanmıştır. İlk bakışta basit görseller gibi görünen capslerin toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel kodlarından beslenen anlatıları barındırdıkları, gündelik pratikler üzerinden mizahi bir üslupla üretildikleri görülmüştür. Görsel imgeler ile metni bir araya getiren capsler fotoğrafların üzerine veya ortasına metin eklenerek oluşturulmuştur. Fotoğraf ve yazılar, mizaha dayalı gülmece unsurları olarak bir bütün oluşturmuştur. Sadece yazıyla veya sadece resimle sağlanan mizaha karşın hem dilsel hem de görsel gülmece özelliklerinin aynı anda kullanılması şakanın ve gülmenin dozunu artırmaktadır.

Henri Bergson'un gülme teorisi ışığında mizah ve gülme ilişkisi göz önünde bulundurularak analiz edilen capslerdeki simgesel ve metinsel göstergeler düz anlam ve yan anlam düzeyinde incelenmiştir. Sonuç olarak caps üreticilerinin zihinlerinde var olan olguları, korkuları veya uyarıları soyut akıl yürütme ve sözel zekâlarının mizah üretme yetenekleri ile (Greengross & Geoffrey, 2011, s. 188) capsler üzerinden anlattıklarına kanaat getirilmiştir. Capslerdeki mizah, toplumu doğrudan ilgilendiren konular üzerinden yapılmaktadır. Metinler, hemen hemen herkesin günlük konuşmalarda duydukları kelimelerden oluşmaktadır. Toplumsal normlara aykırı veya zıt görünen herhangi bir söz dizimsel yapı göze çarpmamaktadır. Bulgular çözümlenirken capslerin en çok "Covid-19 hastalığına yakalanma, salgın sürecinde maske kullanımı, Covid-19 ile toplumsal olayların karşılaştırılması ve virüsten korunma yolları" temalarında yoğunlaştıkları görülmüştür.

Covid-19 salgını gibi tüm dünyayı kasıp kavuran ciddi bir sağlık problemini mizahi bir üslupla ele alan capsler bir nebze olsa toplumun yaşadığı sıkıntılı günleri eğlenceli günlere çevirmede rol oynayarak özellikle sokağa çıkma yasaklarının olduğu günlerde insanları güldürmüş ve eğlendirmiştir. Fakat capsleri sadece güldüren birer mizah ögesi olarak ele almak eksik bir yaklaşım olacaktır çünkü capsler komik olmalarının ötesinde, sosyal hayattaki gerçekleri de yansıtmaktadır. Caps üreticileri dijital programlar ile toplumsal bir durumu veya toplumun temenni ettiği bir olguyu somut bir nesneye dönüştürmüşlerdir. Bunu yaparken de hem ulaştıkları hedef kitleyi eğlendirmiş hem de toplumun her bireyden uymasını istediği kuralları hatırlatmışlardır. Anlamı güçlendirmek için kullanılan imgeler doğrudan gösterilmeyenlerin anlaşılmasına olanak tanımıştır.

Capsler genellikle şakası yapılan konunun ortak yönlerinden yola çıkılarak tanınmayan veya konuyla alakası olmayan kişilerin fotoğraflarından yararlanılarak üretilmiştir. Sosyal davranışın günlük formlarını yansıtan bu fotoğraflarda anlam, fotoğraflara yazılan kısa ve dikkat çekici yazılarla inşa edilmiştir. Gülmeyi ortaya çıkaran etkenlerin daha çok toplumda uygunsuz davranışlar sergileyen kişilerle ilişkili olduğu görülmüştür. Komiklik algısı çoğunlukla toplumsal

normlara uyum sağlayamayan kişiler üzerinden oluşturularak toplum tarafından dışlanan kişilerin karşılaşacakları tehditler anlatılmıştır. Sade ve az kelimelerle oluşturulan bu komiklik uyarı amaçlı gülmeye neden olmaktadır.

İnsanların nasıl şakalar yaptıkları ve nelere güldükleri, yaşadıkları toplumun sosyal ve kültürel değerlerini açığa çıkarması bakımından önemlidir. Genel anlamda capsler, toplumdaki her bireyin uymak zorunda olduğu sağlık tedbirlerinin ihlalini mizahi göstergelerle ele almıştır. Gösteren ve gösterilenler ilişkisi çözümlendiğinde toplumda uyulacak kuralların varlığı ağır basmaktadır. Göstergelerin verdiği yabancı olmayan anlam, şakası yapılan bilinmeyen (x) kişinin bizden biri, yanı başımızda veya çevremizdeki tanıdık biriymiş duygusunu hissettirmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken ne kadar yakınımız olursa olsun kuralları ihlal eden kişilere toplumsal riskleri ön plana alarak duygusuzlukla güldüğümüzdür. Zaten capslerdeki güldüren kusurlar Bergson'un deyimiyle ahlaki kusurlar değil, toplum için uygunsuz olarak gelişen kusurlardır (2019, s. 75).

Gülme teorisinde olduğu gibi Covid-19 capslerinde de duygusuzluk, bireyin toplumla uyumsuzluğu ve mekanik katılık gibi etkenler gülmeye yol açan etkenler olarak belirlenmiştir. İnsanların doğrudan söylemeye cesaret edemedikleri veya çekindikleri bazı konuları capsler, şaka ile karışık bir şekilde dile getirmişlerdir. Böylelikle toplumun hangi konularda risk altında olduğunu, toplumsal dayanışmanın zorunluluğunu ve bu dayanışmanın dışında kalanlara alaycı ve aşağılayıcı bir gülme ile karşılık verileceğinin kaçınılmaz olduğunu hatırlatmak istemişlerdir. Küresel anlamda bir sağlık krizini temsil eden Covid-19 salgınını atlatmak, toplumdaki tüm bireylerin sosyal sorumluluklar yüklenmelerini ve önemli ölçüde davranış değişikliği sergilemelerini gerektirmektedir. Bu özellikleriyle incelenen Covid-19 capsleri toplumun dili olmuş durumdadırlar. İnsanları güldürerek rahatlatırken aynı zamanda toplumsal uyarılar da yapmışlardır. Sosyal sorumluluklarından taviz veren kişileri gülünç duruma düşmeyle korkutmuşlardır. Hayatın gerçekliklerinden üretilen capslerin, mizahi yapısı ve güldürücü özellikleri ile bireyleri dalgınlıktan uyandırma ve kurallara uymayanları cezalandırma gibi işlevlerinin olduğunu söylemek mümkündür.

Hayattaki her gülme elbette mizahi bir şekilde uyarı veya ceza içermemektedir. Örneğin Morreal (Morreal, 1997, s. 3-4) gıdıklanma, sihirbazlık numaraları, bebek gülmesi, problem çözme, oyun kazanma, eski bir arkadaşla karşılaşma, keyifli bir işte çalışma, utanma, histeri, azot oksit soluma vb. gibi mizahi olmayan gülme çeşitlerinden de bahsetmiştir. Gülme birçok sebebe bağlanabilir. Fakat bu çalışma amacı doğrultusunda gülmenin daha çok toplumsal uyarı aracı olarak kullanılmasını esas almıştır. Gelecekte planlanan çalışmalarda üstünlük kuramı, uyuşmazlık kuramı veya Freud gibi düşünürlerin gülme konusundaki "Psikoanalitik Teori" gibi yaklaşımlarından hareketle capsler farklı bir perspektifle ele alınabilir, gülmenin bilinçdışı ile ilişkisi ve bireyler üzerinde bıraktığı psikolojik etkiler incelenebilir.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1995). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I-II*. İstanbul: İnkılâp.
- Aktunç, H. (2001). *Büyük argo sözlük* (3 b.). İstanbul: YKY Yayınları.
- Barthes, R. (2009). *Göstergebilimsel serüven*. (M. Rifat, & S. Rifat, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bergson, H. (2019). *Gülme*. (D. Çetinkasap, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Briscese, G., Lacetera, N., Macis, M., & Tonin, M. (2020). Compliance with covid-19 social-distancing measures in italy: the role of expectations and duration.
- Castells, M. (2013). *İşyan ve umut ağları: İnternet çağında toplumsal hareketler*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Cebeci, O. (2008). *Komik edebi türler: parodi, satir ve ironi*. İthaki Yayınları.
- Durmuş, İ. (2005). *Mizah* (Cilt 30). TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Eagleton, T. (2019). *Mizah*. (M. Pekdemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Freud, S. (2016). *Espriler ve bilinçdışı ile ilişkileri*. (E. Kapkın, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Greengross, G., & Geoffrey, M. (2011). Humor ability reveals intelligence, predicts mating success, and is higher in males. *Intelligence*, 39(4), 188-192.
- Gruner, R. C. (1978). *Understanding laughter: The workings of wit & humor*. Burnham Incorporated Pub.
- Howley, K. (2016). 'I have a drone': Internet memes and the politics of culture. *Interactions: Studies in Communication & Culture*, 7(2), 155-175.
- Karataş, Ş., & Binark, M. (2016). Yeni medyada yaratıcı kültür: troller ve ürünleri capsler. *Trt Akademi Dergisi*, 1 (2), 426-448.
- Manovich, L. (2016). *Instagram and contemporary image*. Manovich. net, New York.
- Martin, R. A. (2007). *The psychology of humor: An integrative approach*. Academic press.
- Martin, R. A., & Kuiper, N. (1999). Daily occurrence of laughter: Relationships with age, gender, and Type A personality. *Humor*, 12, 355-384.
- Martineau, W. H. (1972). A model of the social functions of humor. *The psychology of humor: Theoretical perspectives and empirical issues*, 101-125.
- Miles, J. (2014). *Instagram power*. McGraw-Hill Publishing.
- Morger, F. (2017). Memes gegen rechts: Eine medienlinguistische analyse von memes im politischen diskurs der durchsetzungsinitiative.
- Morreal, J. (1997). *Gülmeyi ciddiye almak*. (K. Aysever, & Ş. Soyer, Çev.) İstanbul: İris Yayınları.
- Nezlek, J. B., & Derks, P. (2001). Use of humor as a coping mechanism, psychological adjustment, and social interaction. *Humor*, 14(4), 395-414.
- Oxford Cambridge. (2020). 12 12, 2020 tarihinde <https://dictionary.cambridge.org/tr> adresinden alındı
- Öngören, F. (1998). *Cumhuriyetin 75. yılında Türk mizahı ve Hicvi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özünü, Ü. (1999). *Gülmecenin dilleri*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Parsa, S., & Parsa, A. F. (2004). *Göstergebilim çözümlemeleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Prusak, B. G. (2004). Le rire à nouveau: Rereading Bergson. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 377-388.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin abc'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Ruch, W. (1993). Exhilaration and humor. *Handbook of Emotions*, 1, 605-616.
- Ruch, W. (1998). Sense of humor: A new look at an old concept. *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic*, 3,(14).

- Sağlık Bakanlığı. (2020). 9 10, 2020 tarihinde Covid-19 nedir?: <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> adresinden alındı
- Sanders, B. (2001). *Kahkahanın Zaferi*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saussure, F. D. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. (B. Vardar, Çev.) Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Sheldon, P., & Bryant, K. (2016). Instagram: motives for its use and relationship to narcissism and contextual age. *Computers in human Behavior*, 58, 89-97.
- Smadja, E. (2013). *Gülmek*. (S. N. Arım, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Şentürk, R. (2016). *Gülme teorileri*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2020). 12 12, 2020 tarihinde tdk.gov.tr adresinden alındı
- WHO. (2020). *Covid-19 İstatistikleri*. 9 12, 2020 tarihinde who.int adresinden alındı
- Yerlikaya, E. E. (2009). Üniversite öğrencilerinin mizah tarzları ile algılanan stres, kaygı ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yayımlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana*.
- Zijderveld, A. C. (1968). Jokes and their relation to social reality. *Social Research*, 35, 286-311.